

บทที่ 6

สรุปผลการศึกษา

6.1 ข้อค้นพบจากการศึกษา

พื้นที่ในการศึกษาคครั้งนี้ผู้ศึกษาใช้คำว่า “โฮล่ง” เกษตรกรรมต้นน้ำซึ่งหมายถึงพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่เป็นพื้นที่ราบลุ่มต้นน้ำคำ ดินเชิงเขาขนาดใหญ่ “โฮล่ง” เป็นคำที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายพื้นที่ทางกายภาพที่เพาะปลูกข้าวและผักซึ่งแตกต่างจากระบบการผลิตในพื้นที่ใกล้เคียงกัน ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่ว่า “‘มีก่า ‘โฮล่ง’ นี้ดีเอี้ยะจะอี” “โฮล่ง” ครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้านในตำบลแม่คำโดยไม่ได้ยึดติดกับขอบเขตตามการปกครองแบบรัฐสมัยใหม่ โฮล่งเกษตรกรรมต้นน้ำคำเป็นโฮล่งที่มีประวัติศาสตร์การอพยพของผู้คนจากจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนมาอย่างยาวนานกว่าร้อยปี มีการจัดการน้ำโดยระบบเหมืองฝายร่วมกันระหว่างหมู่บ้านแต่ละหมู่บ้านในโฮล่ง และหมู่บ้านอื่นๆ ตลอดเส้นทางของน้ำแม่คำ ผู้คนในโฮล่งมีปฏิสัมพันธ์กันผ่านการแลกเปลี่ยนสิ่งของระหว่างหมู่บ้านและการค้าขายในตลาดแม่คำ รวมถึงความสัมพันธ์ของคนระหว่างหมู่บ้านต่างๆ ที่เกิดจากการแต่งงาน

6.1.1 การบุกเบิกที่ดินทำกินและระบบข้าวและยาสูบ ก่อนทศวรรษ 2520

การตั้งถิ่นฐานในโฮล่งสันนิษฐานว่าเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2423 ของคนของจากลำพูน โดยการบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้สักและป่าแขมและตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำคำที่มาสกับแม่น้ำเป็นต่อมาในปีพ.ศ. 2430 มีคนกลุ่มที่สองจากจังหวัดเชียงใหม่อพยพเข้ามาบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานทางทิศตะวันออกของกลุ่มแรก การตั้งถิ่นฐานมีลักษณะกระจัดกระจาย หรือเป็น “บ้านห่าง” เนื่องจากผู้คนจากเชียงใหม่และลำพูนยังคงทยอยอพยพมาอย่างไม่ขาดสาย การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อสร้างบ้านและที่ทำกินจึงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ก่อนทศวรรษ 2500 ยังสามารถบุกเบิกพื้นที่สำหรับสร้างบ้านเรือนได้ ทั้งที่ราบและที่ดอนบริเวณเชิงเขาคอย ตู๊ศักดิ์ สำหรับที่ทำการเกษตรผู้อพยพมาภายหลังต้องบุกเบิกที่ดินไถลบ้านและอยู่นอกโฮล่ง เพราะที่ในโฮล่งถูกจับจองหมด หากต้องการได้ที่ในโฮล่งหรือพื้นที่ไถลบ้านต้องขอซื้อที่ดินที่ถูกบุกเบิกแล้ว ด้วยเหตุนี้พื้นที่ทำการเกษตรของคนในโฮล่งจึงกระจัดกระจายไปในหลายพื้นที่ใน ตำบลแม่คำได้แก่ บ้านป่าเปา บ้านใหม่ บ้านป่าขางน้อย บ้านสันนา บ้านทุ่ง รวมถึงพื้นที่บ้านแม่สลองใน ตำบลป่าขาง

นอกจากนี้คนในโหล่งที่อพยพมาภายหลังส่วนใหญ่จะมีที่นาที่บ้านป่าบาง ตำบลโป่งผา อำเภอแม่สายหรือที่เรียกว่า “นาใหม่” ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่เต็มไปด้วยป่าแขม ยังไม่มีการบุกเบิกมากนัก

การเพาะปลูกในช่วงนี้ยังเป็นการผลิตเพื่อยังชีพในครัวเรือน เป็นการปลูกข้าวปีละหนึ่งครั้งในฤดูฝน โดยเป็นข้าวเหนียวสายพันธุ์ท้องถิ่น เช่น ข้าวแก้ว ข้าวเทวดา มีการปลูกข้าวไร่บริเวณเชิงเขาและผักรสวนครัวต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพริก บวบ แตงกวา มะเขือเทศ นอกจากนี้พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำก็ถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่สำหรับปลูกผักสวนครัวเช่นเดียวกัน ผลผลิตที่เหลือจากการบริโภคไม่ว่าจะเป็นข้าวหรือผัก จะถูกนำไปขายที่ตลาดแม่คำ ในทศวรรษ 2490 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกยาสูบกันมากขึ้นภายหลังการเข้ามาตั้งโรงพยาบาลเข้ามาตั้งที่บ้านเหมืองกลาง ตำบลศรีคำ อำเภอแม่จัน ชาวบ้านจึงเริ่มปลูกยาสูบหลังการเก็บเกี่ยวข้าวในเดือนพฤศจิกายน แต่ใช้พื้นที่ไม่มากนักเฉลี่ยครัวเรือนละ 2-4 ไร่ ในช่วงแรกจะมีนายตรวจเป็นผู้มาให้ความรู้เกี่ยวกับการปลูกยาสูบ ตั้งแต่การเตรียมดิน ให้น้ำ โดยชาวบ้านจะไปรับกล้ายาสูบที่ทางโรงพยาบาลเอามาปลูก เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วชาวบ้านต้องนำมาให้กับโรงพยาบาลเท่านั้น

เมื่อเข้าสู่ทศวรรษ 2510 ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวเหนียวพันธุ์ กข.6 ซึ่งเป็นพันธุ์ส่งเสริมจากกรมการข้าว ในช่วงปลายทศวรรษเดียวกันพืชผักสวนครัวที่ปลูกไว้สามารถสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน เพราะมีอู่ยคำป็น เกษตรกรที่ผันตนเองมาเป็นแม่ค้านำผักไปขายในตลาด ปรากฏการณ์นี้ทำให้ชาวบ้านเห็นช่องทางการสร้างรายได้ นอกจากนี้ ภายหลังการเข้ามาตั้งโรงงานอาหารสำเร็จรูปดอยคำที่บ้านป่าห้า ตำบลป่าซาง อำเภอแม่จันในปีพ.ศ. 2519 ชาวบ้านก็ปลูกข้าวโพดหวานเพื่อป้อนเข้าสู่โรงงาน อาหารสำเร็จรูปดอยคำซึ่งเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสร้างรายได้

6.1.2 จุดเปลี่ยนระบบการผลิตข้าวและผัก ทศวรรษ 2520

จุดเปลี่ยนที่สำคัญในประวัติศาสตร์การผลิตของโหล่งนี้เกิดขึ้นในช่วงต้นทศวรรษ 2520 ที่มีการส่งเสริมให้ปลูกข้าวจำนาปรัง ดังนั้นยาสูบ หรือพืชหลังนาอื่นๆ ต่างถูกแทนที่ด้วยการปลูกข้าวนาปรังที่เริ่มปลูกในช่วงเดือนกุมภาพันธ์และเก็บเกี่ยวในเดือนพฤษภาคม การปลูกข้าวปีละ 2 ครั้งผลักดันให้ชาวบ้านเข้าสู่การผลิตเพื่อขายที่มีต้นทุนการผลิตมากขึ้น ทั้งการใช้ปุ๋ยและสารเคมีต่างๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต ขณะเดียวกันพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำที่เคยเป็นผักรสวนครัวหลายอย่างไว้เพื่อกินถูกเปลี่ยนมาเป็นการปลูกต้นหอม กระเทียมและหอมแดงเพื่อขายเพียงอย่างเดียว เพื่อตอบสนองการเข้ามารับซื้อของพ่อค้าต่างถิ่น ขณะที่แม่ค้าในโหล่ง เช่น อู่ยคำป็นก็ขยายพื้นที่การค้าขายของตนเองจากในหมู่บ้านไปสู่ตลาดในอำเภอแม่จัน อำเภอใกล้เคียง และตลาดในตัวจังหวัดเชียงราย

กลางทศวรรษ 2520 เริ่มมีการใช้รถไถเดินตามแทนการใช้ควาย จึงช่วยย่นระยะเวลาในการเตรียมดิน จึงสามารถปลูกข้าว และเกี่ยวข้าวไปขายได้เร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้ครัวเรือนที่ยังใช้ควายในการไถนาจึงประสบกับปัญหาการขายข้าวล่าช้ากว่าครัวเรือนที่ใช้รถไถเดินตาม ดังนั้นครัวเรือนที่ไม่มีรถไถเดินตามจึงต้องจ้างรถไถเดินตามมาไถนา ต้นทุนการผลิตของครัวเรือนเหล่านี้จึงเพิ่มสูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของเกษตรกรที่เช่าที่ดิน ดังนั้นในทศวรรษนี้หลายครัวเรือนจึงขายที่ดินการเกษตรของตนเองซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินที่ขาดความอุดมสมบูรณ์ บางส่วนขายแล้วซื้อหรือเช่าที่ดินที่มีความอุดมสมบูรณ์กว่า และบางส่วนก็ขายเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องมรดกที่ดิน

6.1'3 ขนาดพื้นที่ถือครองเพื่อทำการผลิตในโฮ่ง

ระบบการผลิตในโฮ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากในทศวรรษ 2530 โดยชาวบ้านได้ขยายพื้นที่ปลูกต้นหอม กระเทียมและหอมแดงจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำมาปลูกในพื้นที่ราบลุ่ม นอกจากนี้ยังขยายพื้นที่ปลูกผักชนิดอื่นๆ ในที่ราบลุ่มด้วยไม่ว่าจะเป็นผักกาด ถั่วฝักยาว จิง เป็นต้น ระบบการผลิตดังกล่าวสัมพันธ์กับการเติบโตของพ่อค้าแม่ค้าในโฮ่งที่มีจำนวนเพิ่มขึ้น พื้นที่กระจายสินค้าจึงขยายตัวตามไปด้วย และยังสัมพันธ์กับการเติบโตของอุตสาหกรรมแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่มีโรงงานในชนบทเพื่อใกล้กับแหล่งวัตถุดิบมากขึ้น ในจังหวัดเชียงรายพบว่าในทศวรรษ 2530 มีโรงงานแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเข้ามาตั้งถึง 3 โรงงาน โดยในช่วงแรกโรงงานจะส่งคนเข้ามาติดต่อซื้อขายผลผลิตกับเกษตรกรด้วยตนเอง ก่อนจะพัฒนามาสู่ระบบนายหน้าหรือโบรคเกอร์ที่เป็นคนในพื้นที่

“นโยบายเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ในปีพ.ศ. 2535 ทำให้ธุรกิจอสังหาริมทรัพย์เติบโตอย่างรวดเร็ว เกิดการกว้านซื้อที่ดินในชนบทจากนายหน้าที่เป็นคนในพื้นที่ซึ่งเชื่อมต่อกับนายหน้าค้าที่ดินคนต่างถิ่น ในยุคนี้จึงเกิดการเปลี่ยนมือของที่ดินในชนบทไปสู่มือของนายทุนนายถิ่น ชาวบ้านบางส่วนถูกบีบบังคับให้ต้องขายที่ดินทำการเกษตรของตนเอง บางส่วนต้องการขายโดยเฉพาะที่ดินที่ไม่เกิดประโยชน์และใช้โอกาสนี้แก้ไขปัญหาเรื่องมรดกที่ดิน ด้วยเหตุนี้ขนาดการถือครองที่ดินของเกษตรกรในโฮ่งจึงมีขนาดเล็กลงและบางรายกลายเป็นเกษตรกรไร้ที่ดิน

แม้การถือครองที่ดินการเกษตรในโฮ่งเฉลี่ยคือ 7.3 ไร่ต่อครัวเรือน แต่การปลูกผักเพื่อขายยังคงดำเนินไปอย่างเข้มข้น ความอุดมสมบูรณ์และข้อได้เปรียบเชิงกายภาพทำให้พื้นที่เพาะปลูกในโฮ่งเป็นเป้าหมายของการส่งเสริมปลูกผักปลอดสารพิษจากบริษัทธุรกิจการเกษตร โดยในปีพ.ศ. 2540 บริษัทสยามฟิวเจอร์ฟาร์มได้เข้ามาติดต่อกับเกษตรกร โดยบริษัทเป็นผู้ให้ปัจจัย

การผลิต ไม่ว่าจะเป็นเมล็ดพันธุ์ ยาปราบศัตรูพืชและฮอร์โมนต่างๆ และจะเข้ามารับซื้อผลผลิตทั้งหมดทั้งนี้ต้องผ่านการตรวจสอบคุณภาพจากบริษัทก่อน การปลูกผักปลอดสารพิษให้กับบริษัทสยามฟิวเจอร์ฟาร์มเป็นการทำข้อตกลงกับบริษัทที่เป็นลายลักษณ์อักษรเฉพาะข้อตกลงในการรับซื้อผลผลิต เช่นราคาประกัน และเงื่อนไขคุณภาพของผักที่จะรับซื้อเท่านั้น อย่างไรก็ตามเกษตรกรที่ปลูกผักให้กับบริษัทฯ เริ่มทยอยถอนตัว เนื่องจากเกษตรกรรู้สึกถูกบริษัทเอาเปรียบจากการขายผลผลิต เกษตรกรจึงเลิกปลูกผักให้กับบริษัทฯ หลังจากทำได้เพียง 3 ปี นอกจากนี้ยังมี “พ่อเลี้ยง” หรือนายหน้าจากต่างถิ่นมาชักชวนให้ชาวบ้านปลูกผักปลอดสารพิษโดยวิธี กางมุ้ง ซึ่งเป็นการทำสัญญาปากเปล่า ผลผลิตทั้งหมดจะถูกส่งไปขายที่ห้างสรรพสินค้าในกรุงเทพฯ ทว่าไม่นานเกษตรกรที่ร่วมปลูกผักกางมุ้งจำนวน 10 รายก็ถอนตัวและเลิกปลูก เนื่องจากต้นทุนการผลิตค่อนข้างสูง ขณะเดียวกันพ่อเลี้ยงที่เป็นนายหน้าก็ประสบกับปัญหาทางด้านธุรกิจจึงต้องบอกยกเลิกกับเกษตรกร ดังนั้นการผลิตในโรงโหล่งจึงเป็นลักษณะที่เกษตรกรเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตทั้งหมด และหาตลาดรับซื้อผลผลิตด้วยตนเอง

ระบบการผลิตของเกษตรกรในโรงโหล่ง ทั้งเกษตรกรไร้ที่ดิน เกษตรกรขนาดเล็ก เกษตรกรขนาดกลางและเกษตรกรขนาดใหญ่ พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เลือกปลูกผักควบคู่กับการปลูกข้าว แต่สำหรับเกษตรกรไร้ที่ดินและเกษตรกรที่มีที่ดินไม่เกิน 2 ไร่ มักจะเลือกทำสวนผักเพราะสามารถปลูกได้ตลอดทั้งปี มีเงินหมุนเวียนในมือมากกว่า สำหรับเกษตรกรที่มีดินขนาดกลางยังคงปลูกข้าวเหนียวไว้กิน บางส่วนปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว และสร้างได้จากการประกอบอาชีพอื่น บางรายปลูกข้าวและผักหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งปีและปลูกพืชที่มีความหลากหลายและมีขั้นตอนที่ซับซ้อนเพื่อเพิ่มผลผลิต การแบ่งแปลงเพื่อปลูกผักหลากหลายชนิดนี้เป็นการกระจายแรงงานทำให้ไม่ต้องใช้แรงงานในพืชแต่ละชนิดมากเกินไปแต่เป็นความต้องการแรงงานที่มีความต่อเนื่องมากกว่า

6.1.4 การกลายเป็นแรงงานรับจ้าง

งานศึกษานี้พบว่ากลุ่มที่เป็นแรงงานรับจ้างในปัจจุบัน เดิมล้วนเคยมีที่ดินทำการเกษตร แต่ว่ากลุ่มคนเหล่านี้เป็นผู้อพยพช่วงปี พ.ศ. 2460 เป็นต้นมา ที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ถูกบุกเบิกและจับจองไปหมดแล้ว จึงบุกเบิกได้ที่ทำกินไกลบ้านและมีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าทำให้ได้ผลผลิตน้อย พอสำหรับการบริโภคแต่ไม่เหลือขาย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตที่เริ่มจากการปลูกข้าวปีละสองครั้งในทศวรรษ 2520 คราวเรือนเหล่านี้ต่างปรับตัวรับกับการถาโถมเข้ามาของการผลิตเพื่อการค้าอย่างยากลำบาก ซึ่งแตกต่างจากคราวเรือนที่มีที่ดินในโรงโหล่งที่มีข้อได้เปรียบทางกายภาพ ทำให้การปลูกข้าวปีละ 2 ครั้งไม่พบอุปสรรคมากนัก ทั้งยังสามารถเปลี่ยนมาสู่การปลูกผักหลาก

ชนิดควบคู่ไปกับการปลูกข้าวก่อให้เกิดรายได้ซึ่งเป็นกอบเป็นกำ ด้วยเหตุนี้ครัวเรือนที่มีที่ดินนอกโหล่งจึงตัดสินใจขายที่ดินและแสวงหาที่ทำกินผืนใหม่โดยอาจเป็นการซื้อหรือเช่าทำ สำหรับเกษตรกรเช่า เช่นครอบครัวป่าทิพย์ในที่สุดแล้วก็ต้องเลิกเช่าเพราะไม่สามารถแบกรับต้นทุนการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้นได้ ทั้งค่าจ้างรถไถเดินตาม ค่าจ้างแรงงาน รวมทั้งค่าเช่าที่ดินที่ต้องแบ่งผลผลิตที่ได้ให้กับเจ้าของนาถึงครึ่งหนึ่ง ผลผลิตที่สามารถเปลี่ยนเป็นเงินได้จึงมีเพียงครึ่งเดียว ประกอบกับความต้องการเงินสดเกษตรกรที่มีที่ดินนอกโหล่งจึงเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ขายที่ดินในช่วงทศวรรษ 2530 ซึ่งเป็นยุคการขยายตัวของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ทำให้ที่ดินในชนบทมีราคาสูงขึ้น เกิดการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุนต่างถิ่นเป็นจำนวนมากและเกษตรกรบางส่วนเต็มใจขายที่ดินของตนเอง การสูญเสียที่ดินทำให้เกษตรกรรุ่นที่สองจากปีพ.ศ. 2530 (ปัจจุบันอายุ 40 ปี) กลายเป็นแรงงานรับจ้างในและนอกภาคเกษตร ขณะที่รุ่นหลานหรือรุ่นที่สามของครัวเรือนเหล่านี้ต่างได้รับการศึกษาและออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการที่มีรายได้ประจำ เช่นเป็นพนักงานในบริษัทเอกชน ข้าราชการ หรือแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

การอพยพออกนอกพื้นที่ของคนรุ่นหลานหรือรุ่นที่สามและคนรุ่นลูกบางส่วนทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรอย่างมาก เพราะเป็นการปลูกข้าวปีละสองครั้งและขยายพื้นที่ปลูกผัก แม้ว่าแรงงานในสวนผักจะไม่ต้องการการระดมแรงงานเหมือนนาข้าว และความต้องการแรงงานเฉลี่ยต่อไร่อาจไม่สูงเท่ากับกิจกรรมในนาข้าว ทว่างานในสวนผักเป็นงานที่ต้องการแรงงานอย่างต่อเนื่องเพราะผักเป็นพืชที่สามารถทยอยเก็บได้ และการปลูกผักหลากหลายชนิดสลับเปลี่ยนหมุนเวียนตลอดทั้งปีจึงก่อให้เกิดความต้องการแรงงานอย่างต่อเนื่อง แรงงานรับจ้างเข้ามามีบทบาทสำคัญทั้งการเพาะปลูก การดูแลรักษา เช่นการถอนหญ้าในแปลงผัก รวมไปถึงการเก็บเกี่ยว โดยแรงงานที่เข้ามาทำงานในสวนผักส่วนใหญ่เป็นแรงงานวัยกลางคนอายุ 40 ขึ้นไปและคนแก่ เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่ยังอยู่ในชนบทไม่อพยพออกไปทำงานนอกหมู่บ้านเหมือนแรงงานหนุ่มสาว ขณะเดียวกันงานในสวนผักหากไม่นับงานแบกหาม ขึ้นแปลง ซึ่งนิยมจ้างผู้ชายเพราะต้องใช้กำลังมากแล้ว ส่วนใหญ่จะจ้างผู้หญิงเพราะงานในสวนผักเป็นงานที่ไม่ต้องออกแรงมาก แต่เป็นงานละเอียดที่ต้องใช้ความระมัดระวัง ความใจเย็น เป็นงานที่ไม่เร่งรีบแต่ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป

การจ้างงานในสวนผักเป็นงานประเภท ถอนหญ้า เก็บผัก ซึ่งเป็นงาน “ข่อยดินข่อยมือ” หรือเป็นงานจุกจิก เล็กๆ น้อยๆ ที่ต้องค่อยๆ ทำ ไม่ออกแรงมาก แต่เป็นงานที่ต้องใช้มือทำอย่างใจเย็น ละเอียดและประณีต เพราะอาจทำให้พืชผลทางการเกษตรเสียหายได้ งาน “ข่อยดินข่อยมือ” เช่นนี้สอดคล้องกับคุณลักษณะของผู้หญิงที่มีความอ่อนโยน ใจเย็น ทำงานจุกๆ จิกๆ ได้ดี ผู้หญิงจึงได้รับบทบาทให้ทำงานลักษณะดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน งานครัว หรือแม้แต่งานในสวนผัก

ส่วนผู้ชายถูกให้เหตุผลว่าไม่เหมาะสมกับการทำงานลักษณะนี้ งานในสวนผักที่เหมาะสมกับผู้ชายคืองานที่ต้องออกแรงมากเช่น การขึ้นแปลง ขนร่อง แบกกระสอบหรือแข่งผัก หรืองานที่เสี่ยงอันตราย เช่นการฉีด/พ่นยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง เมื่อเทียบกับความต้องการแรงงานชายในสวนผักแล้วพบว่าความถี่และความต่อเนื่องของความต้องการแรงงานหญิงจึงมีมากกว่า

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษานี้คือ กลุ่มแรงงานรับจ้างหญิงบ้านแม่คำมู 10 ที่มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นรูปเป็นร่างในช่วงทศวรรษ 2540 ประกอบไปด้วยสมาชิกจากครัวเรือนไร่ที่ดิน มีที่ดินการเกษตรขนาดเล็ก และขนาดกลาง มีสมาชิกประมาณ 10 คน มีอายุระหว่าง 25-45 ปี โดยเป็นผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว หย่าร้าง เป็นม่าย รวมถึงผู้หญิงโสด ในช่วงต้นทศวรรษแรงงานกลุ่มนี้จะรับจ้างงานในภาคเกษตรทุกประเภท ทั้งในนาข้าวและสวนผักโดยมีป้าทิพย์ เป็นคน “คกรางวัล” คือเป็นผู้รับงานจากเกษตรกรและมีหน้าที่รวบรวมหาสมาชิกมาทำงานตามจำนวนที่นายจ้างต้องการ การมีสมาชิกจำนวนมากเช่นนี้สามารถรับงานในนาข้าวได้ ทั้งการปลูกและการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ต้องหาสมาชิกผู้ชายมาเพิ่มในการถอนกล้าข้าว อย่างไรก็ตามแรงงานรับจ้างแต่ละคนสามารถรับจ้างทำงานอื่นๆ โดยไม่ต้องผ่านป้าทิพย์ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานในสวนผักที่ไม่ต้องใช้แรงงานจำนวนมากเหมือนในนาข้าว นอกจากนี้ยังพบว่าแรงงานที่ยังโสดสามารถออกไปทำงานรับจ้างนอกพื้นที่ที่อยู่ไกลได้สะดวกมากกว่าแรงงานที่มีภาระรับผิดชอบต่อสมาชิกในครอบครัว

ต่อมากลางทศวรรษเกิดการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มแรงงานรับจ้าง เนื่องจากมีสมาชิกบางคนทยอยถอนตัว บ้างออกไปแต่งงาน บางรายเสียชีวิต และบางส่วนออกไปทำงานในโรงงานคอกคำ และเป็นลูกจ้างโรงทอผ้าของโครงการพัฒนาคอกคอง การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้สมาชิกที่ยังทำงานรับจ้างในปัจจุบันเหลือเพียง 3 คนแต่ยังคงมีป้าทิพย์เป็นผู้รับงานเหมือนเดิม และสมาชิกมีอายุเฉลี่ยสูงขึ้นเป็น 45-61 ปี โดยรับจ้างทำงานในสวนผักเป็นส่วนใหญ่ สำหรับงานในนาข้าวรับเฉพาะการเกี่ยวข้าวเท่านั้น เพราะมีจำนวนสมาชิกน้อยประกอบกับอายุที่มากขึ้นทำให้ไม่สามารถทำงานหนัก เช่นการรับจ้างปลูกข้าวได้อีกต่อไป อย่างไรก็ตามการรับงานของป้าทิพย์ต้องอยู่ด้วยความสมัครใจของเพื่อนสมาชิกอีกสองคนทั้งพื้นที่การทำงาน ค่าจ้าง และเวลาการทำงานเป็นต้น

แรงงานรับจ้างหญิงกลุ่มนี้รับจ้างทำงานในสวนผักกับนายจ้างชาประจำประมาณ 4-5 คน ครอบคลุมพื้นที่ 3 หมู่บ้านในตำบลแม่คำ และหนึ่งหมู่บ้านในตำบลศรีคำ งานส่วนใหญ่จะเป็นการเอาหญ้า (ถอนหญ้า) ในแปลงผัก ปลูกผัก และเก็บผัก โดยทั่วไปแล้วแรงงานรับจ้างกลุ่มนี้ทำงานวันละ 3-4 ชั่วโมง คือเริ่มงานประมาณ 8 โมงเช้าและเลิกในตอนเที่ยง น้อยครั้งที่จะรับทำงานเต็มวัน ขณะที่งานจะมีการหยุดพักดื่มน้ำและทานของว่างทุกๆ 1-1½ ชั่วโมง พักครั้งละประมาณ 5-10 นาที ตารางเวลาการทำงานเช่นนี้ทำให้แรงงานรับจ้างหญิงมีเวลาในการทำงานอื่นๆ ที่ถือเป็น

“หน้าที่” และ “ความรับผิดชอบ” ในฐานะภรรยาและแม่ได้ นับตั้งแต่เริ่มเก็บข้อมูลในปีพ.ศ. 2552 ถึงปีพ.ศ. 2553 อัตราค่าจ้างแรงงานในสวนผักมีการเปลี่ยนแปลงสองครั้ง ในกรณีที่รับจ้างเต็มวันมีการเปลี่ยนแปลงจาก 130 บาทมาเป็น 140 บาทและ เป็น 150 บาทในปีพ.ศ. 2553 สำหรับค่าจ้างครึ่งวันมีการขยับจาก 70 บาทในปีพ.ศ. 2552 มาเป็น 80 บาทในปีพ.ศ. 2553

แรงงานรับจ้างหญิงในสวนผักที่ยังทำงานรับจ้างอยู่ในโฮ่งเช่นนี้จึงเป็นภาพสะท้อนของ “กระบวนการขูดรีดแรงงานในชนบท” ตามกรอบแนวคิดการประทะประสานวิถีการผลิต (articulation mode of production) ที่ระบบการผลิตแบบทุนนิยมเข้าไปใช้แรงงานราคาถูกในชนบท โดยอาศัยความสัมพันธ์ก่อนระบบทุนนิยมซึ่งแก่ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และความเป็นคนบ้านเดียวกันในการควบคุมและใช้ประโยชน์จากแรงงานดังกล่าว

ขณะเดียวกันการแตกตัวทางชนชั้นที่ทำให้เกิดเกษตรกรขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็กและเกษตรกรไร้ที่ดินนั้น มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าเกษตรกรไร้ที่ดินที่ต้องเช่าที่ทำการเกษตรก็ถูกนับเป็น “เกษตรกร” แท้จริงแล้วคำว่า “เกษตรกร” มีความหมายเดียวกับ “ผู้ประกอบการรายย่อย” ในวาทกรรมของรัฐที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จในการพัฒนาให้ “ชาวนา” มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น (จามะรี เชียงทอง, 2553) การเปลี่ยนความหมายจาก “ชาวนา” ที่มีนัยถึงสังคมที่ทำเกษตรกรรมเป็นหลักมาสู่คำว่า “เกษตรกร” ที่มีนัยของสังคมที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นอุตสาหกรรม เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น (construct) โดยรัฐที่ต้องการแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันของคนในสังคมมากขึ้น แม้ว่าในอดีตรัฐพยายามสร้างให้ “ชาวนา” เป็นผู้มืบทบพาคำคัญในการพัฒนาประเทศในฐานะที่เป็น “กระดูกสันหลังของชาติ”

ย้อนกลับมาพิจารณาในโฮ่งผู้ทำการเกษตร เป็นเจ้าของสวนและปัจจัยการผลิตเองทั้งหมด เรียกตนเองว่า “เกษตรกร” การเป็นเกษตรกรหรือผู้ประกอบการรายย่อยเหล่านี้ได้ซ่อนความไม่เท่าเทียมทางชนชั้นอยู่ ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยการผลิตอันได้แก่ ที่ดิน ทุน และแรงงาน รวมถึงทุนที่เป็นเงินจริงๆ ก็มีมีความแตกต่างกันด้วย แต่การใช้คำว่า “เกษตรกร” มากกว่าที่เป็น “เจ้าของสวน” เพราะต้องการซ่อนความแตกต่างดังกล่าวไว้เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมชุมชนขนาดเล็กที่พบปะหน้ากัน การแสดงฐานะที่เหนือกว่าย่อมไม่เป็นผลดีทั้งต่อความสัมพันธ์ส่วนตัวกับแรงงานรับจ้างและความสัมพันธ์กับคนในชุมชนด้วยตนเอง

6.1.5 การจัดการแรงงานผ่านระบบครางวัล

ในอดีตแรงงานในนาข้าวเป็นแรงงานครัวเรือน จากการแลกเปลี่ยนแบบเอามือเอาวัน แรงงานที่มา “ขอช่วยเอาข้าว” ส่วนใหญ่มาจากครัวเรือนไร้ที่ดิน หรือครัวเรือนที่ข้าว “หวิด” (ข้าวไม่พอกิน) แรงงานที่มาขอช่วยเอาข้าวจะต้องเข้ามา “ช่วย” ตั้งแต่การปลูกไปจนถึงการเก็บเกี่ยว โดยจะได้รับค่าตอบแทนเป็นข้าวเปลือก (ข้าวเหนียว) หลังจากเกี่ยวข้าว กองข้าว และฟาดข้าวเสร็จแล้ว ในช่วงทศวรรษ 2520 แม้ว่าเกษตรกรเริ่มหันมาปลูกข้าวเพื่อขายมากขึ้น แต่การจ้างแรงงานยังไม่เข้าสู่การจ่ายค่าจ้างเป็นเงินตราอย่างเต็มตัว ยังคงมีการจ่ายค่าจ้างเป็นข้าวให้กับแรงงานที่มา “ขอช่วยเอาข้าว” อยู่ แม้จะมีการนำรถไถมาใช้แทนการใช้แรงงานคนในการฟาดข้าวในทศวรรษ 2530 แต่ครัวเรือนไร้ที่ดินหรือข้าวไม่พอกินยังคงเข้ามาทำงานเพื่อขอช่วยเอาข้าวได้เหมือนเดิม เพียงเปลี่ยนบทบาทจากการฟาดข้าวมาเป็นการช่วยจับกระสอบข้าว จนกระสอบข้าวแทน

ปัจจุบัน (พ.ศ. 2553) ใบโหล่งมีการใช้รถเกี่ยวข้าวเข้ามาแทนที่แรงงานคนเกือบทั้งหมด กิจกรรมในนาข้าวที่ยังต้องจ้างแรงงานคนคือการปลูก และการเก็บเกี่ยวข้าวเหนียวนาปีเท่านั้น ซึ่งรูปแบบการจัดการแรงงานในนาข้าวได้เปลี่ยนแปลงจากการใช้แรงงานเอามือเอาวันหรือแรงงานที่มาขอช่วยเอาข้าว มาเป็นการจ้างแรงงาน โดยผ่าน “คนครางวัล” ซึ่งเปรียบเสมือนนายหน้ามีหน้าที่หาสมาชิกแรงงานมาทำงานตามจำนวนที่นายจ้างต้องการ มีบทบาทเป็นทั้งแรงงานและหัวหน้าของสมาชิกแรงงานที่ตนหามา การจ้างแรงงานผ่านคนครางวัลในโหล่งมี 2 รูปแบบ รูปแบบแรกเป็นการจ่ายค่าจ้างแบบเหมาที่คำนวณตามจำนวนพื้นที่ทำงาน (หน่วยเป็นไร่) หรือที่เรียกว่า “นาเหมา” รูปแบบที่สองเป็นการจ่ายค่าจ้างแบบรายวันตามอัตราค่าแรงในโหล่ง ระบบนาเหมาที่จ้างแรงงานผ่านคนครางวัลเริ่มมีตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษ 2520 ที่เริ่มเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้งทำให้เกิดความต้องการแรงงานในนาข้าวมากขึ้น ซึ่งสวนทางกับการอพยพออกนอกพื้นที่ของแรงงานหนุ่มสาวที่ทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตร ด้วยเหตุนี้ระบบครางวัลจึงถูกนำมาใช้เพื่อระดมแรงงานมาทำงานในนาข้าว เพราะข้าวเป็นพืชที่ไม่สามารถทยอยปลูกหรือเก็บเกี่ยวได้เหมือนผักคังนั้นจึงต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการปลูกและเก็บเกี่ยวเพื่อให้เสร็จเร็วที่สุด

นอกจากนี้การ “ครางวัล” ยังต้องทำล่วงหน้าเป็นเวลาหลายเดือนเพื่อ “ลือคคิ่ว” แรงงานไว้เป็นหลักประกันว่าเกษตรกรจะมีแรงงานในการปลูกข้าวและเกี่ยวข้าวแน่นอน การ “ลือคคิ่ว” สะท้อนให้เห็นว่าแรงงานในภาคเกษตรโดยเฉพาะในนาข้าวเกิดการขาดแคลนอย่างมาก เกษตรกรต้อง “ครางวัล” ล่วงหน้า ซึ่งหมายถึงการจ่ายเงินค่าจ้างล่วงหน้าทั้งหมดให้กับคนครางวัล เพื่อสร้างหลักประกันว่าตนเองจะมีแรงงานใช้ อนึ่งการใช้พันธุ์พืชที่ได้รับการพัฒนาและ

เทคโนโลยีทางการเกษตรแบบสมัยใหม่ได้ช่วยให้เกษตรกรสามารถกำหนดตารางการเพาะปลูกหรือปฏิทินการผลิตที่แน่นอน และสามารถจัดการแรงงานอย่างเป็นระบบได้

อาจกล่าวได้ว่าระบบตารางวัดเป็นรูปแบบการจ้างแรงงานที่สำคัญในโหล่ง ที่ไม่ได้จำกัดเฉพาะในนาข้าว แม้แต่ในสวนผักก็ต้องการจ้างแรงงานผ่านคนตารางวัดเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะในการปลูกหรือเก็บผักบางชนิด การจ้างแรงงานผ่านนายหน้าหรือหัวหน้าจึงเป็นการช่วยลดภาระเรื่องการจัดการแรงงานให้กับเกษตรกร ภายใต้อาณัติที่แรงงานหายากมากขึ้น

6.1.6 กลยุทธ์และการต่อรองของแรงงานรับจ้าง

การต่อรองของแรงงานรับจ้างหญิงบ้านแม่คำหลังวัด มี 3 กลยุทธ์ที่สำคัญ ประการแรกเป็นการใช้กลยุทธ์เชิงพื้นที่ ด้วยการกำหนดขอบเขตพื้นที่ในการไปรับจ้างเพื่อ “ผูกขาด” พื้นที่ทำงานของกลุ่มตนเอง โดยพื้นที่ทำงานดังกล่าวสัมพันธ์นายจ้าง “ขาประจำ” ของแรงงานรับจ้าง กล่าวอีกนัยหนึ่งคือแรงงานรับจ้างพยายามจะผูกขาดการถูกจ้างงานในทุกพื้นที่ของนายจ้างที่ตนเองทำงานให้เป็นประจำ เนื่องจากแรงงานรับจ้างกลุ่มนี้มีเพียงจักรยานเป็นพาหนะทำให้มีข้อจำกัดในการเดินทาง ไม่สามารถไปรับจ้างในสวนผักที่อยู่ไกลนอกโหล่งได้ ดังนั้นแรงงานรับจ้างจึงพยายามสร้างพื้นที่หรือขอบเขตทำงานของกลุ่มตนขึ้นมาและอ้างสิทธิในการถูกจ้างงานในพื้นที่เหล่านั้นซึ่งเป็นการสื่อสารกับนายจ้างโดยตรงเพื่อไม่ให้นายจ้างไปจ้างแรงงานกลุ่มอื่นเข้ามาทำงาน โดยแรงงานรับจ้างใช้การบอกกับนายจ้างอย่างตรงไปตรงมาว่ากลุ่มตนเองต้องถูกจ้างงาน

ประการที่สองคือการสร้างแรงกดดันให้กับนายจ้าง การสร้างกดดันของแรงงานรับจ้างจะไม่มีผลต่อนายจ้างเลยหากเป็นรูปแบบการจ้างงานแบบต่างตอบแทนที่วางอยู่บนฐานของผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทว่าเนื่องจากระบบความสัมพันธ์ในการจ้างงานระหว่างนายจ้างและแรงงานรับจ้างเกิดขึ้นภายใต้บริบทของความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ที่นอกเหนือจากความสัมพันธ์แบบนายจ้างและลูกจ้างแล้ว พวกเขาอาจมีความสัมพันธ์ในฐานะคนในสมาชิกชุมชนเดียวกัน กลุ่มญาติพี่น้องเดียวกัน กลุ่มทางสังคมอื่นๆ เป็นเครือญาติหรือแม้กระทั่งเป็นเพื่อนกัน ที่ยังต้องพึ่งพาอาศัยกันและพบเจอกันในชีวิตประจำวันอยู่เสมอ ด้วยเหตุนี้ทำให้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างและแรงงานรับจ้างจึงเป็นไปอย่าง “รักษาน้ำใจ” หรือ “ถนอมน้ำใจต่อกัน” เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงจน “มองหน้ากันไม่ติด”

แรงงานรับจ้างจึงใช้โอกาสนี้ในการสร้างอำนาจต่อรองกับนายจ้าง ด้วยการสร้างแรงกดดันแก่นายจ้างผ่านการใช้คำพูดที่วางอยู่บนบรรทัดฐานหรือความคาดหวังที่พึงปฏิบัติทั้งในฐานะนายจ้างและคนในชุมชนเดียวกัน เช่นการเรียกร้องให้นายจ้างเลี้ยงของว่างและน้ำเย็นทุกครั้ง

นอกจากนี้แรงงานรับจ้างยังใช้ “การพูดจาที่เล่นทีจริง” หรือ “การพูดจาเสียดสี ประชนประชัน” ในระหว่างการสนทนากับนายจ้าง หรือแม้แต่ “การซุบซิบ นินทา” นายจ้างหลับหลัง เพื่อควบคุมพฤติกรรมของนายจ้าง เช่นหากนายจ้างรายใดปฏิเสธที่จะเลี้ยงขนมและน้ำเย็น หากอยู่ต่อหน้า นายจ้างแรงงานรับจ้างอาจพูดจาที่เล่นทีจริงว่าจะหยุดทำงาน หรือจะทำงานไม่ดี แต่หากอยู่ลับหลัง จะกล่าวหาว่านายจ้างนั้น “จี้จี้” ซึ่งหมายถึงจี้เหนียวและไม่มีน้ำใจ

นอกเหนือไปจากการใช้คำพูดเพื่อสร้างแรงกดดันให้นายจ้างปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างดีแล้ว แรงงานรับจ้างยังใช้คำพูดแบบที่เล่นทีจริงในการสนทนาเพื่อให้ตนเองถูกจ้างงาน คำพูดที่ว่า “กินคนเดียวก็ด่ำ แบ่งคนอื่นกินผ่อง” เป็นคำพูดที่แรงงานเรียกร้องนายจ้างให้จ้างแรงงานแทนที่จะใช้แรงงานในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว คำพูดนี้ของแรงงานรับจ้างยังแฝงนัยยะขอให้ช่วยเหลือและแบ่งปันรายได้ให้กับคนอื่นอีกด้วย

ประการที่สามคือการสร้างเครือข่าย เนื่องจากแรงงานรับจ้างเหล่านี้ไม่มีที่ทำการเกษตร ชีวิตของพวกเขาต้องดำรงชีพอยู่ด้วยเงินจากการรับจ้างซึ่งมีความไม่แน่นอนสูง ดังคำกล่าวที่ว่า “เขาเป็นซากฟอย บ่ามีซากแก้ว เหมือนคนอื่น” การเปรียบตนเองเป็นซากฟอยเล็กๆ อยู่ในชั้นผิวดิน ต่างกับรากแก้วที่หยั่งรากลึกลงดินมีความมั่นคงนี้สะท้อนให้เห็นถึงการตระหนักถึงความไม่มั่นคงในชีวิตการเป็นแรงงานรับจ้างที่มีรายได้ที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับฤดูกาลและการเพาะปลูกของเกษตรกร การสร้างเครือข่ายจึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็นยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของแรงงานรับจ้าง โดยมีการสร้างเครือข่าย 2 ระดับ ระดับแรกเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ดังจะเห็นว่าแรงงานรับจ้างหญิงมีความมั่นคงทางด้านรายได้ส่วนหนึ่งจากการส่งเงินของลูกสาวที่อยู่ต่างถิ่น นอกจากนี้แรงงานรับจ้างยังอาศัยความเป็นเครือญาติเป็นเครือข่ายในการรับจ้างทำงานหรือเครือข่ายในการสร้างรายได้ ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างลูกสาวที่มีต่อครอบครัวหรือที่มีต่อญาติพี่น้อง ดำเนินอยู่ภายใต้อุดมการณ์ความเป็นครอบครัวที่ลูกต้องมีความกตัญญูโดยเฉพาะผู้หญิงที่มีหน้าที่รับผิดชอบความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว เช่นเดียวกับการดูแลญาติพี่น้อง ระดับที่สองเป็นการสร้างเครือข่ายในระดับชุมชนวางอยู่บนความสัมพันธ์ของความเป็นชุมชน “แบบเดิม” ที่เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ผู้คนยังต้อง “ช่วยเหลือเกื้อกูล” และ “มีน้ำใจ” ต่อกัน

6.2 ข้อถกเถียงทางทฤษฎี

6.2.1 ความสำคัญของแรงงานรับจ้างหญิง

ในช่วงทศวรรษ 2510-2530 เศรษฐกิจของประเทศไทยมีการพัฒนาอุตสาหกรรมและการส่งออก ทำให้มีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจสูงมาก ซึ่งสอดคล้องกับการเติบโตทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และในปีพ.ศ. 2530 ประเทศไทยได้พัฒนาขึ้นเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่และประเทศผู้ส่งออก เกิดการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคเกษตรกรรม และเกิดการขยายตัวของเมืองและการส่งเสริมอาชีพนอกภาคเกษตร ในแผนพัฒนาฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) โครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศไทยเปลี่ยนมาเน้นการให้ความสำคัญกับภาคอุตสาหกรรมและบริการ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจในชุมชนหมู่บ้านอย่างมาก มีการปรับเปลี่ยนกำลังแรงงานในครัวเรือน โดยเฉพาะผู้หญิงที่ต้องออกมาทำงานนอกบ้าน เนื่องจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจจึงเกิดความต้องการแรงงานสตรีในอุตสาหกรรมเบา

มีการกล่าวว่าในปี ค.ศ. 1970 (ประมาณพ.ศ. 2513) เป็นต้นมาประเทศต่างๆ ในเอเชียมีแรงงานสตรีทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมเกือบครึ่งของอุตสาหกรรมทั้งหมด สำหรับประเทศไทย พบว่าผู้หญิงเข้าร่วมในตลาดแรงงานสูงสุดในบรรดาประเทศต่างๆ ในเอเชีย และเมื่อเทียบกับมาตรฐานโลกพบว่าไทยเป็นประเทศหนึ่งในโลกที่ผู้หญิงมีอัตราเข้าร่วมเป็นแรงงานสูงสุด ซึ่งการเข้ามาเป็นกำลังแรงงานของผู้หญิง เป็นผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในฐานะที่เป็นแหล่งแรงงานราคาถูกและสามารถดัดขึ้นหรือควบคุมได้ง่ายกว่าแรงงานชาย อุตสาหกรรมที่ผู้หญิงเข้าไปทำงานส่วนใหญ่เป็นอุตสาหกรรมประเภทที่มีการใช้แรงงานแบบเข้มข้น (Labour Intensive Industry) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในเอเชีย อุตสาหกรรมเหล่านี้ได้แก่ อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์อุตสาหกรรมเสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม อุตสาหกรรมอาหารและเครื่องดื่ม ฯลฯ

แม้จะมีการกล่าวว่าการที่แรงงานสตรีเป็นที่นิยมในภาคอุตสาหกรรมเพราะ อัตราค่าจ้างถูกกว่าแรงงานชาย และผู้หญิงนั้นมีความขยัน ไม่เรียกร้อง ควบคุมง่าย ที่สำคัญคืออุตสาหกรรมบางประเภทมีความต้องการแรงงานสตรีโดยเฉพาะ เช่น อุตสาหกรรมอาหารสำเร็จรูปและเครื่องดื่ม อิเล็กทรอนิกส์ เสื้อผ้าและเครื่องนุ่งห่ม เป็นต้น เพราะงานเหล่านี้ต้องการความประณีต อดทนและใจเย็น ซึ่งตรงกับคุณสมบัติของผู้หญิง (วารุณี ภูริสินสิทธิ์และเบญญา จิรภัทรพิมล, 2537: 1-18)

ในประเทศไทยมีงานศึกษาในช่วงทศวรรษ 1970 กล่าวว่าแรงงานหญิงเป็นผู้สร้างเงินตราให้กับประเทศไทย และถือเป็นผู้สร้างปาฏิหาริย์ทางเศรษฐกิจให้กับประเทศไทยในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1990 หรือราวทศวรรษ 2530 การกระจุกตัวของผู้หญิงในโรงงานอุตสาหกรรม

ได้รับการอธิบายว่าเป็นเพราะเจ้าของโรงงานเชื่อว่าแรงงานหญิงไทย (และหญิงชาวตะวันออก) มีมือที่เล็ก และทำงานได้อย่างคล่องแคล่ว และรวดเร็วเหมาะกับการทำงานที่ละเอียด (nimble fingers) (Peter F. Bell, 1997 และ Pearson, 1998 อ้างใน ร่มเย็น โกสยกันนท์, 2547) หรือแม้แต่ในประเทศมาเลเซียภายหลังดำเนินนโยบายอุตสาหกรรมการส่งออก ที่เปิดให้บริษัทจากต่างชาติเข้ามาลงทุน มีการโฆษณาในโบรชัวร์เพื่อดึงดูดนักลงทุนด้วยการบรรยายถึงคุณสมบัติทางร่างกายอันเป็นลักษณะเฉพาะที่ติดตัวมาตามธรรมชาติของหญิงชาวตะวันออก นั่นคือการมีมือที่เล็ก นิ้วมือที่ทำงานอย่างรวดเร็ว สายตาเป็นเลิศ เชื้อพึงและมีความอดทนในการทำงาน (Ong, 1987: 151-153)

ต่อประเด็นที่ว่าแรงงานหญิงเหมาะกับงานบางประเภทนั้นมีข้อถกเถียงมากมายจากนักคิดสายสตรีนิยมนำมาถกเถียงกัน ทว่างานนี้ไม่ได้ต้องการจะถกเถียงในประเด็นนี้ เพียงแต่ต้องการชี้ให้เห็นว่า หากลักษณะเฉพาะหรือคุณสมบัติบางประการ “ของผู้หญิง” ที่เหมาะกับงานอุตสาหกรรมบางประเภทนั้นเป็นจักรกลสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศแล้วข้อค้นพบดังกล่าวก็สามารถนำมาใช้ในภาคเกษตรกรรมได้เช่นเดียวกัน

เหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะ ปัจจุบันการผลิตในภาคเกษตรกรรมไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในท้องถื่นหรือหมู่บ้าน แต่เป็นการผลิตเพื่อขายในตลาดระดับมหภาค ดังพบว่าผลผลิตในโหล่งกว่าร้อยละ 90 ส่งขายออกนอกพื้นที่ ทั้งตลาดในจังหวัดเชียงราย และส่งขายไปยังตลาดกลางสินค้าเกษตรของประเทศในกรุงเทพฯ และขายไปยังประเทศเพื่อนบ้านทั้งลาวและพม่าผ่านการค้าในตลาดบริเวณชายแดน มูลค่าทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการค้าผัสนี้ผู้อยู่เบื้องหลังที่สำคัญ คือแรงงานรับจ้างหญิง กล่าวคือ การปลูกผักเพื่อขายตลอดทั้งปี ทำให้ต้องจ้างแรงงานมาทำงานในสวนผัก โดยเฉพาะผู้หญิงเพราะงานส่วนใหญ่ที่ต้องจ้างแรงงานเป็นงานถอนหญ้า เก็บผัก ซึ่งเป็นงาน “ข่อยตื้นข่อยมือ” หรือเป็นงานจุกจิก เล็กๆน้อยๆ ที่ต้องค่อยๆ ทำ ไม่ออกแรงมาก เป็นงานที่ต้องใช้มือทำอย่างใจเย็น ละเอียดและประณีต เพราะอาจทำให้พืชผลทางการเกษตรเสียหายได้ งาน “ข่อยตื้นข่อยมือ” ได้รับการอธิบายจากนายจ้างและแรงงานเองว่าเป็น “งานของผู้หญิง” คือเป็นงานที่ตรงกับคุณลักษณะของผู้หญิงที่มีความอ่อนโยน ใจเย็น ทำงานจุกๆ จิกๆ ได้ดี ส่วนผู้ชายถูกให้เหตุผลว่าไม่เหมาะสมกับการทำงานแบบนี้ งานในสวนผักที่เหมาะสมกับผู้ชายคืองานที่ต้องออกแรงมากเช่น การขึ้นแปลง ขนย้าย ขนถ่ายหรือแข่งขันผัก หรืองานที่เสี่ยงอันตรายเช่นการฉีด/พ่นยาฆ่าหญ้า ฆ่าแมลง เมื่อเทียบกับความต้องการแรงงานชายในสวนผักแล้วพบว่าความถี่และความต่อเนื่องของความต้องการแรงงานหญิงมีมากกว่า

ความต้องการแรงงานหญิงในสวนผักสดคล้องกับงานศึกษาที่ได้ทบทวนแล้วก่อนหน้านี้ ได้แก่งานศึกษาที่บังกลาเทศซึ่งพบว่าการจ้างแรงงานมากขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถให้เหตุผลได้ว่าเกิดจากการปลูกพืชอย่างเข้มข้นมากขึ้น ทั้งนี้การจ้างงานขึ้นอยู่กับอัตราค่าจ้างในแต่ละช่วง และขนาดการถือครองที่ดินของนายจ้างก็มีผลต่อการจ้างงานที่แตกต่างกัน คนที่มีที่ดินขนาดใหญ่จะจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นทั้งผู้หญิงและผู้ชาย เช่นเดียวกับเกษตรกรที่เช่าที่ดินก็ต้องการจ้างแรงงานทั้งผู้หญิงและผู้ชาย งานศึกษานี้พบว่า การนำเทคโนโลยีทางการเกษตรแบบสมัยใหม่ ที่มีการปลูกพืชชนิดใหม่ที่ไม่ใช่เพียงธัญพืชต่างๆ แต่มีการปลูกปอ พืชที่เมื่อก่อนให้น้ำมัน และผักต่างๆ ทำให้เกิดการจ้างแรงงานหญิงมากขึ้น (Rahman, 2000)

รวมถึงงานศึกษากลุ่มแรงงานรับจ้างตัดผักที่บ้านสบล้อง ตำบลบ้านโฮ้ง อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน ที่มีการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรแบบสมัยใหม่อย่างเต็มรูปแบบ โดยเปลี่ยนสภาพจากไร่นามาเป็นพื้นที่ปลูกลำไย และใช้พื้นที่ว่างบางส่วนปลูกผักที่เป็นที่ต้องการของตลาด เช่น ผักคะน้า กะหล่ำปลี และผักกาดขาวดั่ง ทำให้เกิดแรงงานรับจ้างผู้หญิงที่ทำงานในสวนผักขึ้น ในช่วงต้นของการเพิ่มพื้นที่ปลูกผัก มีการจ้างแรงงานในการตัดผักในบางช่วงควบคู่ไปกับการใช้แรงงานในครัวเรือน โดยการจ้างแรงงานจำกัดอยู่ในหมู่เครือญาติ ต่อมาจึงจ้างเพื่อนบ้านใกล้เคียงกัน การรวมกลุ่มของแรงงานรับจ้างเกิดขึ้นอย่างจริงจังเมื่อเปลี่ยนพื้นที่สวนลำไยมาปลูกผัก เมื่อพื้นที่ปลูกผักเพิ่มมากขึ้นประกอบกับความต้องการผักที่สดและใหม่เข้าสู่ตลาดตลอด 24 ชั่วโมง เวลาในการตัดผักจึงมีหลายช่วงและแหล่งงานก็อยู่ไกลบ้านมากขึ้น ดังนั้นการรวมกลุ่มแรงงานที่มีหัวหน้ากลุ่มช่วยให้แรงงานมีความสะดวกในการเดินทาง

การรวมตัวกันเป็นกลุ่มแรงงานรับจ้างตัดผักมีประมาณ 10 กลุ่ม จำนวนสมาชิกมากน้อยแตกต่างกันไป แรกเริ่มเป็นการรับจ้างสวนผักภายในหมู่บ้าน ต่อมาเดินทางไปรับจ้างในละแวกอำเภอใกล้เคียง การเปลี่ยนมาปลูกผักเพื่อขายจึงกลายเป็นแหล่งจ้างงานที่สำคัญของครัวเรือนไร่นาที่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิง การรวมกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่ม และมีความสัมพันธ์เชิงเครือข่ายในการรับงาน กล่าวคือ ในแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้ากลุ่มที่ต้องมีรถกระบะไว้คอยรับส่งคนงานและเป็นผู้รับงานจากนายหน้าที่มีหน้าที่หาคนงานตัดผักส่งให้กับพ่อค้าในเมือง นายหน้าจะมีกลุ่มแรงงานที่ติดต่อเป็นประจำ และแรงงานต้องไปตัดผักตามที่ต่างๆ ที่นายหน้าได้ตกลงกับเจ้าของสวนไว้ นายหน้าจึงมีบทบาทสำคัญที่ทำให้การปลูกผักในพื้นที่สามารถดำเนินไปได้ โดยเป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างเกษตรกรกับพ่อค้า เป็นผู้หาตลาดในการกระจายผลผลิตและเป็นผู้รับผิดชอบในการจัดหาแรงงานด้วย โดยหัวหน้ากลุ่มจะเป็นคนนำรถมารับส่งแรงงานรับจ้างไปยังสวนผักตามที่ต่างๆ

ขณะเดียวกันการรวมกลุ่มแรงงานเป็นการลดภาระการจัดการแรงงานของพ่อค้าในเมืองด้วย (นงเยาว์ เนาวรัตน์, 2549)

6.2.2 อาวุธของผู้ยากไร้กับการต่อรองของแรงงานรับจ้างไร้ที่ดิน

ในงานศึกษาของสก๊อตเรื่องอาวุธของผู้ยากไร้ (Weapons of the Weak) ที่ศึกษาสังคมชาวนาในมาเลเซียภายหลังเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละสองครั้งและมีการนำเครื่องจักรทางการเกษตรมาแทนแรงงานคน ที่อยู่ภายใต้ระบบความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อของศาสนาอิสลาม ที่คนร่ำรวยหรือคนมี ต้องช่วยเหลือคนจนหรือคนที่ยากไร้กว่า ทั้งผ่านการให้ชะกาต และการให้มาช่วยทำงานในนาข้าว ทว่าเมื่อเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละสองครั้งและนำเครื่องเกี่ยวข้าวและเครื่องนวดข้าวมาใช้แทนแรงงานคนทำให้ ทำให้คนยากจนทั้งที่ไม่มีที่ดินและมีที่ดินขนาดเล็กตกอยู่ในสถานการณ์ที่ยากลำบากกว่าเดิม คนรวยสะสมความมั่งคั่งเพิ่มขึ้นแต่ให้ชะกาตน้อยลง เพราะต้องลงทุนไปกับการทำการเกษตรเพื่อขายมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ในสังคมให้เปลี่ยนแปลงไป คนจนบ่นว่าคนรวยเริ่มขี้เหนียวและไม่แบ่งปันพวกตนเหมือนแต่ก่อนการไม่ให้ชะกาตถือว่าไม่เคารพต่อหลักหลัก 5 ของศาสนาอิสลาม ขณะเดียวกันคนรวยก็ใช้บรรทัดฐานเดียวกันในการกล่าวอ้างว่าคนจนเหล่านั้นไม่สมควรได้รับชะกาตเพราะพวกเขาต่างขี้เกียจ และรอรับความช่วยเหลือแต่เพียงอย่างเดียว

การกล่าวหากันไปมาด้วยการสร้างข่าวและการชวนเชื่อเพื่อให้ผู้อื่นในสังคมคล้อยตามฝ่ายตนนั้น สก๊อตมองว่าเป็น “การต่อสู้เชิงสัญลักษณ์” ระหว่างคนรวยและคนจน สก๊อตกล่าวว่าการต่อสู้นี้ดำเนินอยู่ภายใต้หลักของอุดมคติหรือความคาดหวังที่ถูกสร้างขึ้น การวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ วางอยู่บนสิ่งที่พวกเขาเป็นและสิ่งที่พวกเขาต้องการจะให้เป็น พวกเขาจะสร้างและรักษามุมมองที่ว่าพฤติกรรมใดสมควรแก่การยอมรับเอาไว้ ตัวอย่างที่ไม่ดีของพฤติกรรมที่ไม่เป็นที่ยอมรับจะถูกใช้เพื่อให้แต่ละฝ่ายบรรลุวัตถุประสงค์ของตนเองในการนิยามความหมายว่าสิ่งใดเป็นเรื่องปกติถูกต้องและเป็นพฤติกรรมที่ยอมรับได้

อย่างไรก็ดีการลงโทษทางสัญลักษณ์มีระดับที่แตกต่างกันออกไป สำหรับคนจนจะได้รับการลงต่อหน้า เป็นการแสดงออกอย่างเปิดเผยของคนรวยที่มีต่อคนจน แต่สำหรับคนรวยจะได้รับการลงโทษแบบลับหลังผ่านการพุดจาใส่ร้าย นินทา เพื่อทำลายชื่อเสียงมากกว่าเพราะคนจนต้องการหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า สก๊อตได้แบ่งประเภทของความขัดแย้งจากตัวอย่างที่เขาการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ ระดับแรกคือการแข่งขันกันในการช่วงชิงความหมายของความถูกต้อง ยุติธรรม เป็นการต่อสู้เพื่อควบคุมชุดของความคิดและสัญลักษณ์จากการประเมินตามประสบการณ์

ระดับที่สองเป็นการต่อสู้เพื่อการหาคำนิยามที่เหมาะสมต่อความยุติธรรมในกรณีเฉพาะ และระดับสุดท้ายคือการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งที่ดิน การมีงานทำ รายได้และอำนาจท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงขนาดใหญ่จากการปฏิวัติทางด้านเกษตรกรรม (Scott, 1985: 1-27)

หากเปรียบเทียบกับแรงงานรับจ้างไร้ที่ดินในโคลัมเบียของสก๊อตพบว่า สังคมที่สก๊อตศึกษาที่เป็นสังคมเกษตรกรรมที่ปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว ภายหลังการเข้ามาของเครื่องเกี่ยวข้าวและนวดข้าว จึงเป็นการเบียดขับคนที่เคยเป็นแรงงานออกไป ส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทว่าในโคลัมเบียจะเปลี่ยนมีปลูกข้าวปีละสองครั้ง และมีการนำรถเกี่ยวข้าวมาใช้ แต่การทำสวนผักทำให้ยังคงต้องการแรงงานคนอยู่มาก ด้วยเหตุนี้แรงงานหญิงในโคลัมเบียจึงว่ามีสถานะที่ดีกว่าคนจนของสก๊อตเพราะไม่ได้ถูกเบียดขับออกไปทั้งหมด อย่างไรก็ตาม ในบริบทของความเป็นชุมชนขนาดเล็กที่มีมาตรฐานทางศีลธรรมบางชุด บางประการกำกับพฤติกรรมของผู้คนในสังคมให้ยังคง “ช่วยเหลือกัน” “มีน้ำใจต่อกัน” และ “หลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากัน” ทำให้การต่อรองของแรงงานรับจ้างหญิงก็ไม่สามารถแสดงออกได้อย่างตรงไปตรงมา แม้จะสามารถทำได้อย่างเปิดเผยมากกว่าคนจนของสก๊อตก็ตาม

งานศึกษานี้พบว่าแรงงานรับจ้างใช้วิธีการสร้างแรงกดดันให้กับนายจ้างผ่านการใช้คำพูด ซึ่งเป็นคำพูดที่มีลักษณะที่เล่นทีจริง ซึ่งแฝงไปด้วยการเรียกร้องที่วางอยู่บนเรื่องของความคาดหวังและมาตรฐานทางศีลธรรมของคนในชุมชนที่ต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพราะต้องอยู่ร่วมกันและพบปะกันในชีวิตประจำวัน ฉะนั้นขณะที่งานของสก๊อต คนจนผู้ซึ่งไร้อำนาจใช้กลวิธีการต่อสู้กับคนรวยผ่านการชูปบินินทาหลังหลัง เพื่อให้คนรวยเสื่อมเสียชื่อเสียงและมีคนคล้อยตามกับความคิดของตน แต่สำหรับแรงงานรับจ้างในโคลัมเบียแล้วแม้จะใช้การชูปบินินทาในการควบคุมพฤติกรรมของนายจ้าง แต่ส่วนใหญ่แล้วแรงงานรับจ้างจะต่อรองและสร้างแรงกดดันต่อนายจ้างอย่างเปิดเผยมากกว่า และการสร้างแรงกดดันดังกล่าวยังวางอยู่บนความสัมพันธ์ของความเป็นชุมชนที่ต้องรักษาน้ำใจกันอยู่

6.2.3 เศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม (moral economy) กับความเป็นชุมชนและการเปลี่ยนแปลงในชนบท

คำว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรม” นี้มาจากแนวคิดของสก๊อต ในหนังสือเรื่อง The Moral Economy of the Peasant (1976) สก๊อตพยายามใช้แนวคิดดังกล่าวในการอธิบายพฤติกรรมและการกระทำของชาวนา ทั้งเรื่องการหาเลี้ยงชีพ การประเมินความสัมพันธ์กับสมาชิกกลุ่มอื่นๆ ในสังคมหรือกระบวนการเข้าร่วมทางการเมือง โดยเริ่มตั้งคำถามจากความกังวลพื้นฐานของชาวนาว่าทำอะไรตนเองและครอบครัวจึงจะมีหลักประกันในการอยู่รอด ไม่เสี่ยงต่อปัญหาความอดอยาก ไม่พอกิน ความกังวลดังกล่าวทำให้ชาวนามีเกณฑ์ในการวัด “ระดับพอยังชีพ” ของตนเอง ซึ่งหมายถึงว่าชาวนาจะต้องมีรายได้พอที่จะสนองความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจ โดยระดับพอยังชีพนี้มีความแตกต่างกันไปในสังคมชาวนาแต่ละแห่ง

ความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีพนี้ทำให้ชาวนาเกิดความสำนึกในสิทธิพื้นฐานที่สังคมและเพื่อนร่วมสังคมควรจะให้หลักประกันขั้นต่ำเพื่อให้สามารถประทังชีวิตอยู่ได้ ชาวนาจึงมีหลักที่ยึดถืออยู่ 2 ข้อ ได้แก่สิทธิที่จะมีพอกิน (right to subsistence) และการเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ (norm of reciprocity) เพื่อใช้เป็นบรรทัดฐานในการวัดความยุติธรรมของสังคมและคนในสังคมหรือวัดสำนึกหน้าที่ของคนในสังคมที่คนรวยจะต้องช่วยเหลือ เกื้อกูลคนจน สิทธิที่จะมีพอกินจึงอาจเป็นการเรียกร้องให้ผู้มีฐานะดีกว่าหรือมีอำนาจมากกว่ามาช่วยเหลือยามที่พวกเขาไม่มีกิน และสิทธิที่จะมีพอกินนี้ได้ส่งผลต่อการตัดสินใจเชิงเศรษฐกิจของชาวนาที่จะเลือกวิธีที่เสี่ยงต่อการเสียหายและกระทบต่อความมั่นคงในการยังชีพให้น้อยที่สุด โดยใช้หลัก “ปลอดภัยไว้ก่อน” (Safety First Principle)

ทว่าพ็อปลิ้น ได้โต้แย้งการวิเคราะห์แบบเศรษฐศาสตร์เชิงความสำนึก เช่น สก๊อตว่าการวิเคราะห์ที่เน้นความสำคัญของสิทธิการมีพอกินทำให้ละเลยความขัดแย้งระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวกับส่วนรวม พ็อปลิ้นจึงเสนอการวิเคราะห์ “แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง” โดยเริ่มการวิเคราะห์จากตัดสินใจในระดับปัจเจก โดยกล่าวว่าหากชาวนามีทางเลือกเขาจะเลือกทางที่เกิดประโยชน์กับเขามากที่สุดซึ่งถือว่าการกระทำที่ “สมเหตุสมผล” (rational) ที่อาจขัดกับผลประโยชน์ส่วนรวม

นอกจากนี้พ็อปลิ้นยังกล่าวที่ไม่สามารถมองบรรทัดฐานเรื่องการช่วยเหลือคนไม่พอกินของคนในหมู่บ้านได้อย่างตายตัว เพราะแนวปฏิบัติอาจเปลี่ยนไปตามดุลอำนาจในสังคม บรรทัดฐานหลายอย่างมีความขัดแย้งกันและการจัดลำดับความสำคัญก็ทำได้ยาก ชาวนาจึงเลือกพึ่งตนเองมากกว่าการลงทุนในโครงการส่วนรวมของหมู่บ้าน ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ของคน

ในหมู่บ้านที่ช่วยเหลือกันหรือระบบอุปถัมภ์ตามการตีความของสำนักเศรษฐศาสตร์เชิงความสำนึก ก็เป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ผู้อุปถัมภ์พยายามรักษาความสัมพันธ์แบบตัวต่อตัวเอาไว้เพื่อไม่ให้ผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์เปลี่ยนคุณค่าอำนาจที่มีอยู่มากกว่า(อนัญญา ภูงคงกุล, 2530: 90-92)

อย่างไรก็ดี ข้อเสนอของสก็อตเรื่องสิทธิที่จะมีพอกินและการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ได้รับการโต้แย้งว่ามีลักษณะหยุดนิ่ง ไม่เปลี่ยนแปลง ปราศจากความขัดแย้ง และมองประหนึ่งว่าสิ่งเหล่านี้เป็นหลักศีลธรรมสากลในสังคมชานาทั่วไป ถึงแม้ว่าระบบเศรษฐกิจแบบมีศีลธรรมจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่ก็มีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับโลกทัศน์ทางศาสนาที่มีบทบาทชี้นำพฤติกรรมของชาวบ้าน (ชาลส์ เอฟ. คายส์, 1983: 10 และอนัญญา ภูงคงกุล, เพิ่งอ้าง: 104) สำหรับสมมุติฐานของฟ็อบคีนที่ว่ามนุษย์จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองเหนือสิ่งอื่นใดแม้จะขัดแย้งกับผลประโยชน์ส่วนรวมก็ตาม เป็นสมมุติฐานที่ละเลยต่อบทบาทของจิตสำนึก บรรทัดฐาน ค่านิยม และความเชื่อตลอดจนโลกทัศน์ที่ครอบงำสังคม

หากพิจารณาจากงานศึกษาสังคมชานาในงานของสก็อต (1986) ที่เมื่อเปลี่ยนมาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้งส่งผลให้คนรายจ้างงานคนจนน้อยลง ขณะเดียวกันการเกื้อกูลกันผ่านการให้งานและการให้ชะกาดก็ลดน้อยลงไปด้วย ดังนั้นความสัมพันธ์ในสังคมชานาของสก็อตจึงเป็นสังคมที่การเกื้อกูลกันน้อยลง ชานารวยร่ำรวยมากขึ้นส่วนชานาจนก็ยิ่งจนและขาดที่พึ่งมากขึ้นเช่นกัน ทว่าจากงานศึกษานี้พบว่าแม้ระบบการผลิตในโฮ่งจะเปลี่ยนแปลงมาสู่การผลิตเพื่อขายอย่างเข้มข้น รวมถึงรูปแบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบต่างตอบแทนที่เกษตรกรคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก ซึ่งหากพิจารณาเฉพาะด้านการผลิตดูเหมือนว่าระบบการผลิตและการตัดสินใจของเกษตรกรในโฮ่งจะสอดคล้องกับการอธิบายของฟ็อบคีนมากกว่า ทว่าเมื่อพิจารณาลึกลงไปถึงระบบความสัมพันธ์จะพบว่าผู้คนนั้นยังคงรักษา “มาตรฐานทางศีลธรรม” ชุดหนึ่งไว้ ผ่านสิ่งที่พรพิไล (2552) เรียกว่า “การยึดโยง” ของผู้คนใน “โฮ่ง” ซึ่งการยึดโยงดังกล่าวแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นรูปธรรมเช่น ระบบการจัดการเหมืองฝายและการเลี้ยงฝายจากคนที่ใช้น้ำแม่เดียวกัน การเป็นคนศรัทธาวัดเดียวกัน ใช้ป่าช้าร่วมกัน ความรู้สึกการเป็นหมู่/พวกเดียวกัน การยึดโยงกันของผู้คนเช่นนี้ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันของผู้คนจึงยังคงอยู่ เช่นในกรณีของป่าสุข หึงขรวัย 61 ปี อาศัยอยู่ตัวคนเดียวในบ้านที่เป็นมรดกชิ้นสุดท้ายจากพ่อแม่ ป่าสุขไม่มีญาติพี่น้องอยู่ในชุมชน แต่มีพี่ชายอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่แต่ไม่เคยมาเหลียวแล ภาระดังกล่าวจึงตกอยู่กับเพื่อนบ้านและคนในชุมชนที่จะช่วยกันดูแลและทำความสะอาดบ้านให้ในบางครั้ง แม้ว่าชาวบ้านบางส่วนจะพูดถึงป่าสุขว่าเป็นคนเลิยสดีที่ไม่สามารถดูแลตัวเองได้ บางส่วนบอกว่าป่าสุขนั้นขี้เกียจและทำอะไรไม่เป็น ทุกๆ วันป่าสุขจะได้เงินจากบ้านไปตลาด

เพื่อหวังว่าจะมีคนใจดีเอาอาหารให้ซึ่งป่าสุกก็ไม่เคยต้องผิดหวัง เพราะจะได้กับข้าวใส่ถุงติดมือกลับมาบ้านทุกครั้ง

ในกรณีของป่าสุก อาจกล่าวได้ว่าระบบศีลธรรมที่ผู้คนในชุมชนยังมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลยังคงทำงานอยู่ ทว่าในอนาคตอันใกล้นี้ไม่มีใครสามารถจะบอกได้ว่าระบบการเกื้อกูลกันของคนในชุมชนเช่นนี้จะยังคงทำงานอยู่หรือไม่? เพราะคนหนุ่มสาวในปัจจุบันไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและไม่มีปฏิสัมพันธ์กับคนในชุมชนมากนัก และหากแนวโน้มที่คนแก่จะต้องอยู่ในชนบทเพียงลำพังยังคงมีอยู่ เมื่อถึงเวลานั้น ป่าทิพย์หรือแรงงานสูงวัยรายอื่นๆ ที่หมดแรงในการทำงานรับจ้างแล้วยังสามารถพึ่งพาและฝากชีวิตไว้กับความมีน้ำใจของคนในชุมชนได้อยู่อีกหรือไม่